

MI IS TEHÁT AZ ÉLET

Még egyszer Pascal Quignard-ról

1.

Temetői sétáim során, a sírok között bóklászva, a feliratokat nézegetve mindig hitetlenkedve betűzgettem azokat a márványra vésett üzeneteket, amelyeken szép kort megélt, a maguk idejében ismert, ma már tökéletesen elfelejtett emberek „vallottak” egykori életükről. Egy név, egy évszám és valami adat: kitüntetések, címek, rangok, sikerek (csak a sikerek!). Az egyikén lajtsromba vették őket, a dicső múltat, egyfajta torz büszkeség-fallá alakult át a sírkő, a másikon valami jelvény vagy szobrocska is emlékeztette a látogatót, hogy mi volt a halott foglalkozása, miben ért el valami „kiemelkedőt”. A pusztulással szemben persze minden felirat örület: a „Feltámadunk” éppúgy, mint a „Nem felejtünk”. De talán nem is örület, inkább csak bolondság azt gondolni, hogy az élő és halandó ember, aki nincs tovább, azonos volt azzal (azzal volt azonos), amit életében „elért”, és hogy ezt a semmiséget érdemes kőbe vésní, leírni, odabiggyeszteni a szétmálló test fölé. A halál pontszerűségére mégis, értelmetlenül is, egy sikertörténettel választolnak ezek a híresek, árva sírkövkön slágvortokban felelevenítik (életben maradt szeretteik által felelevenítetik), újra elregélik, csak nagyszerűségeire koncentrálnak, az „életüket”, pozíciókkal, érdemrendekkel tépázott néhány évtizedüket.

„Vallomástevő állat, ime ez lett a nyugati emberből” – sóhajt föl *A szexualitás történetében* Michel Foucault, és való igaz, hogy gyönyörűségünket leljük ezekben az önmagunkról szőtt legendákban. A nagy utazások, a kitűnő munkahelyek, a felmutatható eredményekkel teli életív, boldogulásaink: csupa „nagy” történet a mi regényszerű vagy filmszerű életünk, amelynek mi vagyunk a hősei és általában a bárdjai is. Elmeséljük magunknak és másoknak, meg- és bevalljuk, kiemelkedő pontokra, fordulatokra építve leírjuk vagy inkább – a „biográfia” értelmében – „le- vagy megrajzoljuk” napjainkat, és persze álmainkat, gondolatainkat, leghőbb vágyainkat, betegségeinket, házasságunkat, szüleinket, gyerekeinket, unokáinkat, karrierünket. Az iskoláinkban is ezt sajátítjuk el a művészetek, a tudományok, az országok, nemzetek kapcsán: a történetiség, a történelmi perspektíva elsőrangú fontosságát és evidenciáját. Közösségként vagy egyénként mi már valahogy mindig előre- vagy hátrafelé élünk, történetekre emlékezünk, történeteket szövíünk, életpályát vázolunk fel, tervezgetünk, szégyenkezünk és büszkélkedünk. Csoda-e, hogy sokan még halálukban is igyekeznek dicséretre méltónak tűnni, még sírköveiken is „küzdének az elismerésért”?

Meg van írva: „Ne aggódjatok életetek miatt, nézzétek az ég madarait: nem vetnek, nem aratnak, csűrbe sem gyűjtenek – mennyei Atyátok táplálja őket. Nem többet értek ti náluk?” (Mt 6, 26) Mi pedig, az ige hallgatói, mást sem teszünk, csak aggódunk magunkért, életterveket, élettörténeteket alkotunk, megdicsőülünk, meghunyászkodunk és pozíciókat szerzünk, amiket egy betegség, egy trauma és végül a halál szinte egy sóhajtásnyi idő alatt tesz semmivé. Ki őrzi a felejtethetlen jelent, aminek nincs története? És nem e külső történet alatti, szinte mozdulatlan, „lírai” élet-e a mi igazi életünk? „Látja Isten, hogy állok a napon”: nem ez-e az ember, a mindenkori ember egyetlen valódi „története”? És persze az, amit Pilinszky máshol úgy mond: „Kimondhatatlan jól van, ami van.

Minden tetőről látni a napot.” Mint Nietzsche írja korszerűtlen elmélkedéseiben a történelem, a történetírás bódulata kapcsán: „Aki nem képes minden múltat feledve a pillanat küszöbére telepedni, aki nem tud egy ponton – mint a győzelem istennője – szédülés és félelem nélkül megállni, az sosem fogja megtudni, mi a boldogság, s ami még rosszabb, sosem fog olyasmit cselekedni, ami másokat tesz boldoggá.”

2.

Vannak művek, amelyek nem hagynak nyugodni, amelyek írásra készítetnek, megértetnek velem valamit magamból. Segítenek megtudni azt, amit tudok, emlékeztetnek arra a tudásra, amit hajlamos vagyok mindig újra elfelejteni; valósággal kitépnek a narratíva, a biográfia álmos ösztönéből. *La vie n'est pas une biographie* (a továbbiakban: LVNB, egyetlen kiadása van: Galilée, Párizs, 2019), az életrajz más, mint az élet, az életrajz nem ad képet az életről, hirdeti Pascal Quignard pár éve kiadott könyvének már a címe is, írásának motója pedig lehetne akár T. S. Eliot versrészlete is: „By this and this only, we have existed / Which is not to be found in our obituaries.” Prózafordításban: „Egyedül azért és amiatt éltünk, amit nem fognak megemlíteni a sírunk fölött elhangzó halotti beszédekben.”

3.

Szó sincs arról, hogy Quignard csupán a művek, a művészet „biográfiai” megközelítése ellen emelné fel a szavát. Egyáltalán nem történeti, esztétikai, irodalmi, művészettörténeti kérdések mozgatják, nem érdekli Heidegger, Schubert, József Attila, Leonardo életének és műveinek viszonya; noha folyton-folyvást zenészeket, filozófusokat, írókat idéz és értelmez. Az önmagunkról szőtt narratívákat járja körül, a cél- és értelemkovácsolást, az (utólagos) értelemalkotás emberi, túlságosan is emberi gyakorlatát. Az az ember, mondja Quignard, aki mindenáron „saját történetet” próbál kiolvasni élete folyásából, a társadalmi szerveződés darabjaként tekint önmagára, és egy idő után már csak ennek a hivatalos énjének él, annak, amit önmagából másoknak mutat fel. Már életében egy emlékkép csupán, amit halála után másokra akar hagyni. „Egyetlen élete van: az a szerep, amit kívülről megtanult. Ennek megfelelően kijár neki egy életrajz” (LVNB, 122.).

Csak hogy valójában, mondja Quignard, nem egy, hanem legalább két életünk van: az egyik a diszkontinuitás, a csönd, az éjszaka, a vágy, a másik a kontinuitás, a beszéd, a nappal, az értelem égisze alatt zajlik. „Az előbbi élet elmesélhetetlen és tökéletesen megjósolhatatlan: nincs benne semmi lineáris, semmi fatális, nincs kronológiája és nincs jelképes értelme.” Bár e kétfajta élet jórészt inkompatibilis egymással, és egymással még csak nem is „szolidárisak”, végtelenül egymásra utaltak. *Il faut qu'il y ait un rêve pour qu'il y ait une rencontre*: amit úgy is fordíthatunk, hogy minden találkozás egy álomból ered, de úgy is, hogy ami nappali életünkben megesik velünk, annak éjszakai életünk a fedezete (LVNB, 117.).

Nem csoda, hogy a *La vie n'est pas une biographie* mindenekelőtt álomkönyv, az álom könyve, az álmé, ami nem illeszkedik, ami nem illik oda. Mi is tehát az álom? Pontosabban mi *nem* az álom, hiszen Quignard is ebből indul ki. Nos, az álom, mondja Quignard, negatív értelemben az, amiben egyetlen grammmnyi „récit”, vagyis (felfejthető értelemmel bíró) elbeszélés sincsen, egyben pedig az, ami teljes mértékben híján van a bűntudatnak (LVNB, 23.). Az álmot jelentő francia *rêver* szó eredetileg a bóklászással, tévelygéssel, kalandozással volt kapcsolatban: „a középkori franciában a *rêve* azt az adót jelentette, amit az adott régió határain belépő kószálónak, a kóbor lovagnak, a bohémnek, a házalónak, a

szerzetesnek, a trubadúrnak meg kellett fizetnie, hogy bebocsátást nyerjen” (LVNB, 43.). Az álom „extravaganciája” – ami a latin *vagari* és a *vagus* szavakból származik, a hullám ide-oda mozgásának képe rejlik tehát benne, de összességében annyit tesz: ami nagymértékben szokatlan, ami nagymértékben eltér a normalistól –, eksztatikus mozgása éppen abban érhető tetten, hogy az álmodó kibújik az ellenőrzés alól, viszont teljes bizalommal hagyatkozik rá a sötétségre. Quignard ezen a ponton Keresztes Szent János „sötét éjszakáját” idézi meg: „Hunyd le a szemed! Érezd át, ami belül zajlik! Senki nem férhet hozzá az éjszakához a fényességre támaszkodva. Senkinek nem tudod átadni magad, ha csak magadban okoskodsz. Az elmélkedéstől az elragadtatásig vezető úton a léleknek maga mögött kell hagynia a nyelvet és az érzékeket: teljes egészében ki kell vetköznie külső életéből és csöndbe kell öltöznie” (LVNB, 43.).

Az álom az elengedés gyakorlata (nemcsak önmagunk, hanem egyben a külvilág és az idő elengedéséé), egyúttal pedig az engedelmesség és nem utolsósorban a gyöngeség is: az álom az „elgyöngülésre vonatkozó képességünk, amit az álom görög istene, *Hüpnosz* tár fel előttünk napról napra” (LVNB, 69.). „Létünk éjjeli oldala az álom hatalmas cunamija, ami elárasztja a nappalt, mozdulatlaná merevíti és nyugalomba helyezi a testet, elzibasztja a tevékenységeket, magával ragadja a lelkeket. A tudatlannak és az álomba merülésnek ez a dagálya a Nap ritmusához igazodik azon a bolygón, amely e fényes csillag körül kering. Álmunkban egy olyan időben élünk, amelyben az idő maga még sem született, ott vagyunk, ezen a másik helyen, ahol nem ítékezünk, nem hozunk döntést, nem gondolkodunk és nem gondoljuk meg magunkat” (LVNB, 87.). „Mit álmodtam? Hol volt az a másik világ? Ki álmodik?” (LVNB, 39.) Nem tudhatjuk, az azonban bizonyos, hogy *ez is* élet, *ez is* a mi életünk, az ember *ott is* él, az álom másik világában.

Ahogy kétségbeesésünk öntudatlanul és akaratlanul mintegy testet ölt patakzó könnyeinkben, melyek kicsordulnak a szemünkből, úgy beszélhetünk Quignard szerint *Hüpnosz* „könnyeiről”, melyek hírt adnak bennünk, különös stigmák, e „másvilágról”: ilyen „könnyecsepp” nappali életünkben a zene, a szerelem, az írás, az olvasás, a vágy, a szexualitás, az eksztázis, a kontempláció. Rilket idézi itt Quignard, a *Nyolcadik duinói elegia* „Nyitottját”, amit a mi önmagából kifordult, tárgy-, cél- és történetelvű látásunk már nem képes észlelni, és persze többek között Eurüdikét, aki az ősi mítosz – és nem utolsósorban megint csak Rilke e mítosznak szentelt ismert verse (*Orpheusz, Eurüdiké, Hermész*) – szerint ilyen mélységes „hipnózisban” indul vissza, fölfelé, a fény felé, aminek létezéséről már meg is feledkezett. Így térünk vissza mi is a mi fenti, nappali „életünkbe minden hajnalon, mondja Quignard, ugyanezzel a bolyongással, ugyanezzel az értetlenséggel, feledéssel, zavartsággal, bizonytalansággal, szinte eltévedünk a fényben, félig-meddig összefolynak a vonalak, felismerhetetlenek a formák, odaveszik a dolgok és az egyének önazonossága, testünk pedig mintha még nem döntötte volna el, hogy hová akar tartozni, hogy nem akar-e ott maradni, az időtlenségben és világtalanságban” (LVNB, 134).

„Amint el- és beismertük éjszakáink létezésének súlyát, lehetetlenné válik történetet tulajdonítani az emberi életeknek” (LVNB, 103.). Döntés kérdése, hogy átadjuk-e magunkat ennek „az egy kicsit kevésbé lineáris, egy kicsit kalandosabb, egy kicsit megmagyarázhatatlanabb, egy kicsit vadabb, egy kicsit valóságosabb életnek”, mely élet nemcsak *inénarrable*, vagyis elmesélhetetlen, hanem egyúttal *imprévisible*, vagyis kiszámíthatatlan (céltalan) is (LVNB, 145.). Álmodni mindenesetre előbb álmodtunk, mint hogy világra jöttünk volna: fogantatásunktól megszületésünkig ez a szótlan félhomály, ez az álomszerű élet volt az életünk, még ha a rejtélyt, amiben éltünk, amivel egyek voltunk, ami mi magunk voltunk, felnőttként világossággá, elmesélhető történetté próbáljuk is alakítani (LVNB, 54. és 80.).

Talán Krisztus alakjára is így és innen nyílik igazán rálátás – szemben a szentéletrajzok sokszor kifejezetten intézményes, lineáris és didaktikus történeteivel –: Krisztus hiá-

tusokkal és ellentmondásokkal teli élete, ahogy az evangéliumokból ismerjük, nem történetyszerű és nem értelmes, hanem eksztatikus, álomszerű, szerelemszerű élet, és éppen onnan hat ránk és onnan ismerjük leginkább az általa hirdetett másvilágot: e másik életünkben. Krisztus felejthetetlen alakja – akiben a vereséget nehéz megkülönböztetni a győzelemtől, és akinek dicsőséggel felérő kudarcával semmiképpen nem lehet „sikertörténetként” büszkélkedni – nem a történelem folyamán utólag konstruált történetekből (melyek inkább elfedik), hanem álmainkból merül fel: Hüpnoszhoz hasonlóan önfeledt szerelmünk és szeretetünk zavarbaejtő óre, az irtózat, nem racionális jelenlét és dekoncentrált figyelem, az elengedés, a feltétlen ráhagyatkozás és az abszolút kiszámíthatatlanság minden értelmes és célelvű történetből kiszakító istene.

4.

„Milyen különös konstrukciók az életrajzok! Valóságos mesék. Tarthatatlan, deszinkronizált, hihetetlen legendák, melyek megfosztanak bennünket a látásunktól” (LVNB, 150.). Hiszen az élet soha nem az, aminek a biográfia szeretné látni, „az élet *soha* nem egy (felfejtethető értelemmel bíró) elbeszélés.” (LVNB, 31.). Ahogy Héраклеitosz nyomán mondja Quignard: „Aki elfelejti, hová vezet az út, szüntelenül megérkezik” (LVNB, 181.).

Jean Racine 1699-ben halt meg Párizsban, halálának pontos helyére ma is tábla emlékeztet a rue Viscontin. Testét a Port Royalba helyezték el, de amikor egy évtizeddel később XIV. Lajos leromboltatta az épületet, földi maradványait, melyeket őrizetlenül hagytak a hóban, az udvaron, kutyák marcangolták szét. Nem ugyanez történik-e meg képletesen, kérdezi Quignard, minden nagy íróval? Kutyaként rontanak rá a biográfusok az életükre, értelmet sajtolnak ki és életpályát olvasnak ki belőle utólagosan, ami ellen már nincs kinek védekeznie. Van-e különbség a biográfia és a nekrofágia között? „Csak a nekrofágok hozzák létre az értelmet, ami éppoly valóságos és dokumentumokkal alátámasztott, mint amennyire hamis. Olyan irányt kap általuk az életünk, ami alapjaiban idegen tőle. Hiszen mindig csak a másik halálát észleljük. Az emberi élet jelentése soha nem belső jelentés, az emberi élet ugyanis nem jelentéssel teli élet. Az emberi élet maga elé képzelettel, megálmodja magát. Szüntelenül elszenvedi magát, éheznek, szükségét szenved, vágyakozik és csalódik, vágyik magára és megcsalja magát” (LVNB, 105.). Történetekbe rendezhető ugyan, de ténylegesen és valóságosan nincsen története. Csakúgy, mint „a Történelem, amely a valóságban nem létezik. Állíthatjuk-e, hogy a valóságot beszéljük el azáltal, hogy a múltról mesélünk? Biztosan nem. Mert a kérdésre, hogy miként történetek valójában a dolgok, egyedül azt válaszolhatjuk, hogy a dolgok biztosan nem egy lineárisan felépített történet keretén belül történtek meg” (LVNB, 106.).

5.

Quignard könyve – egyházi értelemben – istentelen könyv, ahogy ezt már a bevezető oldalakon világosan el is mondja, ahol arról beszél, miért jelent óriási nehézséget az emberek számára hitetlennek lenni, vagyis „teljes mértékben üresen hagyni az Atya, az Isten helyét”. A célelvűség, az értelmes élettörténet, a nagy elbeszélés felfüggesztése – mint azt már Roland Barthes, Michel Foucault vagy Jacques Derrida is világosan látta – lényegénél fogva istentelen projekt. Ebből a szempontból a *La vie n'est pas une biographie* semmi radikálisan újat nem mond. Quignard mégsem tekinthető csupán a kortárs francia filozófiai iskola boldog őséneke, és nem csak azért nem, mert egész életműve lényegénél fogva irodalmi-művészeti, nem pedig filozófiai-tudományos jellegű. A célelvűség, a narrativitás,

a fikció ilyen elszánt, kérlelhetetlen és láttató erejű, felkavaró, ugyanakkor hiteles, mert mindenestül racionális, érveken alapuló és meggyőző tagadása páráját ritkítja a mégoly gazdag francia intellektuális kulturális közegben is. Semmi homály, semmi mellébeszélés, semmi művészet, ugyanakkor semmi rábeszélés, semmi unszolás, semmi destrukció. Nem tagad körmönfontan, hanem felhevít, felszólít és lázba hoz; élni (és meghalni) tanít. Quignard könyve talán nem más, mint egy mindenkién ott lakozó kérdés hiteles és felkavaró művészi erejű feltevése. Van-e út előttünk vagy mögöttünk? Van-e cél? Attól, hogy mindig újra elmeséljük magunknak és másoknak, valóban történet-e az életünk?

Nem tudom, a céltalanság kivívása önmagában lehet-e cél, érdemes-e célként kitűzni magunk elé. Talán azt kellene megtanulnunk, hogyan lehet egyszerre istenesnek és istentelennek lennünk; élni és átélni gyönyörű és fájdalmas történeteinket, amelyeknek főhősei és alakítói, és egyben persze elszenvetői is vagyunk, közben pedig bele-belefeledkezni, belebámulni, mindenféle célképzet és értelemkeresés nélkül abba, ami mindezeket megelőzően és mindezeket felülmúlóan mi magunk vagyunk, és persze ami tagadhatatlanul van és felejthetetlenül körülvesz bennünket (a halál és a szeretet). A gondolkodás, az okoskodás, az értelemalkotás helyett az észlelést, az előérzetet, a szimatolást, a belebámulást helyezi előtérbe, a szépen felfelé ívelő életkép- és életpályamodell helyett pedig az alászállást, az esést, az alábukást mondja Quignard az élet alapmozgásának, a születést és a folytonos újjászületést, és ilyenként látja és látatja többek között Odüsszeusz történetét is. „Nem arra van szükségünk ebben a mi világunkban, hogy szépek és okosak legyünk. Elegendő, ha felvértezzük magunkat azzal a bizalommal, amellyel a madarak nyugodtan belevetik magukat az égbolt ürességébe. Születésnek azt a hatalmas erejű alámerülést nevezzük, amellyel egy test aláhull egy fényes csillag által beragyogott világba.” Majd hozzátézi: „Hasonlóképpen a műalkotás sem párbeszéd: nem a jelentésadás akarata hozza létre. A műalkotás élő forma, amely a saját csöndjében növekedik” (LVNB, 32.).

Felismerhetetlenné válni, leszakadni arról a hivatalos, társadalmi énről, amit másoknak alkotunk és mutatunk fel saját magunkról, élni észrevehetetlenül, történetelenül, minden reggel szinte mindent újra, előlről kezdve, szeretetben, szerelemben, a halál árnyékában, a halál tudatában, „míg a halál el nem választ”. A kilépést, a köddé válást, az *anakhórésziszt*, vagyis a visszavonulást és persze az elmúlást is meg kell tanulni. Mint a madarász, aki Quignard emléke szerint arra tanította őt, hogy „ne legyen ott”, hogy ne fürkészsze és ne lássa a gyöngybaglyot, az ölyvet, a keselyűt, ha meg akar barátkozni velük. „Az volt a lényeg, hogy ne legyek ott, mert csak így érhetem el, hogy a ragadozó madár, azzal, hogy a számára veszélyt jelentő tekintetem köddé válik, alászálljon, és csendben és hatalmasan megpihenjen a kezemen, olyan evidensen, ahogyan a gyümölcs csüng a faágon. És valóban: amikor nem voltam ott, odarepült hozzám a madár” (LVNB, 15.). Nem csoda, hogy a nemlétnek, a felismerhetetlenségnek ezt a tapasztalatát Quignard Pszükhé történetével állítja párhuzamba, aki Apuleius antik meséje szerint amint megpillantja, megérti, felismeri, azonnal elveszti szerelmét: „Madárként repül ki hirtelen Amor a karjai közül, és elillan az ablakon át” (LVNB, 15.).

6.

Nem biztos, hogy jó kontextusban idézem, mégis ideírom, mert Szent Pálnak ezek a szavai ötlenek eszembe mindig újra, amióta Quignard könyvét olvasom, vagyis amióta írásba kezdtem: „Azt mondom tehát testvérek: az idő rövid. Ezért, akinek felesége van, éljen úgy, mintha nem volna; aki sír, mintha nem sírna; aki örvend, mintha nem örvendene; aki vásárol, mintha meg sem tartaná; s aki érintkezik ezzel a világgal, mintha nem érintkeznék vele, mert elmúlik a jelen világ” (1Kor 7,17). Nem erről a titokról beszél-e ismert töre-

dékében Hérakleitosz is, akit Quignard görögül idéz és kommentál, Hérakleitosz, aki XLIX. töredékében azt írja: „Ugyanazokba a folyam(at)okba, és mégsem ugyanazokba lépünk, vagyunk is, meg nem is vagyunk (*eimen te kai ouk eimen*)”? Alámerülünk ebben a világban, belépünk a világba, de egy különös „kilépés” lakozik magában a „belépésben”, ami lehetetlenné teszi, hogy maradéktalanul jelen legyünk; „szörnyűséges »nem vagyunk« kerül napfényre annak mélyén, akik vagyunk” (LVNB, 18.). De tud-e lenni, él-e, a szó legnemesebb értelmében az, aki nem tud erről a nemlétről, végső soron a halálról? Hiszen az álomszerű élet, mint Quignard megint csak Hérakleitoszt idézve mondja (XXVI. töredék), halállal telített élet: „Amikor ébren vagyunk, *megérintjük* álmainkat, amikor alszunk, visszatérnek halottaink, körülvesznek és felkavarnak, így *érintenek* meg bennünket. Sőt, maga a halál az, aki ilyenkor *megérinti* az életet az álom mélyén” (LVNB, 39.).

7.

Legújabb regénye, a 2022-ben a Gallimard-nál kiadott *L'amour la mer* egyenes folytatása, mintegy mellékterméke annak a felismerésnek, amely mellett a *La vie n'est pas une biographie* is hitet tesz: „A férfi és a nő, aki célt tulajdonít szerelmének, nem szeret. Aki előír magának vagy másoknak bármiféle keretet, nem szeret. Aki otthonra, házra, gyerekekre, aranyra és jutalomra áhítozik, nem szeret. Aki az elismerést hajhássza, a társadalmi felemelkedést, a lovat, az autót, a megbecsülést: nem szeret. Aki a viadal győztese szeretne lenni, aki a vallásos intenzitásban, a tisztaságban, az ételek finomságában keresi az örömét, aki abban éli ki magát, hogy rendet tart otthonában és a kertet rendezzi, nem szeret. Aki egy olyan társasághoz szeretne tartozni, amelynek nem tagja, még akkor is, ha legjobb szándék vezeti – fellelni az anyát a férfiban, az anyai nagyapát az asszonyban –, nem szeret. Aki a kultúrát, a virtuozitást, a bátorságot, a tapasztalatot, a büszkeséget, a tudást fürkészi, nem szeret. Nincs Isten és nincs Én: az ölelésben mindketten halottak.”